

**Кыргыз Республикасында
инфляция боюнча баяндама
2002-жылдын төртүнчү кварталы үчүн**

4 (6)

2003-жылдын февраль айы

Бишкек

Кыргыз Республикасында инфляция боюнча баяндама

Редакциялык Кеңеш:

Төрагасы: Абдуманапов Э.
Кеңештин мүчөлөрү: Цыплакова Л.
Абдыбалы тегин С.
Исакова Г.
Чокоев З.

Жооптуу катчысы: Бушман Ю.

Ушул басылма боюнча маалымат алуу үчүн:

Бишкек шаары, Т.Үмөталиев атындагы көчө, 101,
Кыргыз Республикасынын Улуттук банкынын
(996 3312) 66-90-59 телефону
61-07-30 факсы боюнча кайрылсаңыздар болот.
Электрондук почта: ybushman@nbkr.kg

Басылманы таратуу маселеси боюнча:

Бишкек шаары, Т.Үмөталиев атындагы көчө, 101,
Кыргыз Республикасынын Улуттук банкынын
Тышкы жана коомдук байланыштар бөлүмүнө
(996 312) 66-90-09 телефону, (996 312) 61-07-30 факсы
боюнча кайрылсаңыздар болот.
Электрондук почта: aaibalaeva@nbkr.kg
[http:// www.nbkr.kg](http://www.nbkr.kg)

Акча-кредит саясатынын алдыга койгон максаттары жана натыйжалары жөнүндө кеңири коомчулукка маалымдап туруу "Кыргыз Республикасында инфляция боюнча баяндама" басылмасынын максаты. Басылмада инфляция, аны түзүүчүлөр, региондор боюнча инфляциянын динамикасына түшүндүрмөлөр жана бүтүндөй алганда, инфляция факторлорун анализдөө жана келерки кварталга инфляция боюнча болжолдоолор камтылат. Квартал сайын кыргыз, орус жана англис тилдеринде жарыяланып турат.

Маалыматтарды жаңыртуунун акыркы күнү: 2003-жылдын 31-январы

Уюштуруучусу - Кыргыз Республикасынын Улуттук банкы.

Басылма Кыргыз Республикасынын Юстиция Министрлигинде каттоодон өткөн, катталуу күбөлүгүнүн № 628.

"Банк кабарчысы" журналынын редакциясынын басма борборунда даярдалган жана басылып чыгарылган. 720017, Бишкек шаары, Бөкөнбаев көчөсү, 182.

Телефондор: (996 312) 21-83-63, 21-98-42.

Факс: (996 312) 21-83-63

200 нускада чыгарылат.

© Кыргыз Республикасынын Улуттук банкы, 2002-жыл.

Басылма, Кыргыз Республикасынын Улуттук банкынын уруксатысыз кайрадан басылып чыгарылууга жана кайсыл формада болбосун таркатылууга тийиш эмес. Басылманы көчүрүп басууда жана которууда "Кыргыз Республикасында инфляция боюнча баяндама" басылмасына милдеттүү түрдө таянуу зарыл.

Кыргыз Республикасынын Улуттук банкынын башка басылмалары

Кыргыз Республикасынын Улуттук банкынын жылдык отчету

Жылдык отчет Улуттук банктын жыл ичиндеги бүткөргөн иши жөнүндө толук баяндамасы болуп саналат. Ал өзүнө экономиканын реалдуу секторунун иштеп турушунун өзгөрүшүнүн жыйынтыктарынын кыскача мүнөздөмөсүн, ошондой эле акча-кредит чөйрөсүндөгү Улуттук банктын чечимдерин жана аракеттерин чагылдатат. Өзүндө: экономикалык өнүгүү жана акча-кредит саясаты, финансылык отчеттуулук, Улуттук банк жөнүндө жалпы маалыматтарды, статистикалык тиркемелерди камтыйт. Кыргыз, орус жана англис тилдеринде басылып чыгарылат.

Кыргыз Республикасынын Улуттук банкынын бюллетени

"Улуттук банктын бюллетени" Кыргыз Республикасынын реалдуу сектор, финансы сектору, тышкы сектор боюнча макроэкономикалык көрсөткүчтөрүн, баалар боюнча маалыматтарды жана социалдык көрсөткүчтөрдү камтыйт. Кыргыз Республикасынын Улуттук банкынын Экономика Башкармалыгынын экономикалык изилдөөлөр жана анализдөө бөлүмү тарабынан даярдалат. Басылманы даярдоодо Улуттук банктын структуралык бөлүмдөрүнүн, ошондой эле, коммерциялык банктардын материалдары, Кыргыз Республикасынын Финансы министрлигинин, Кыргыз Республикасынын Улуттук статистика комитетинин, Кыргыз Республикасынын баалуу кагаздар боюнча Улуттук комиссиясынын маалыматтары пайдаланылат. Ай сайын кыргыз, орус жана англис тилдеринде жарык көрөт.

Кыргыз Республикасынын төлөө балансы

"Кыргыз Республикасынын төлөө балансы" тышкы сектордун өнүгүшүндөгү акыркы тенденцияларды чагылдырат жана төлөө балансынын аналитикалык жана нейтралдуу формасы, тышкы сооданын структурасы, эл аралык резервдер, тышкы карыз боюнча маалыматтар жана таблицаларды камтыйт жана анда төлөө балансын түзүүнүн ыкмалары жана маалымат базасы, ошондой эле Кыргыз Республикасынын эл аралык инвестициялык позициясы келтирилген. Басылма квартал сайын - январь, май айында, июлда жана октябрь айында жарыяланып турат.

Банк системасынын өнүгүү тенденциясы

Финансылык ортомчу катары Кыргызстандын банк системасынын өнүгүшүнө иликтөөлөрдү жүргүзүү жана ага баа берүү, турукташууга жетишүүдө жана аны колдоп турууда орун алган тоскоолдуктарды аныктоо, ошондой эле банк системасынын турукташуусунун составдык элементтерине баа берүү «Банк системасынын өнүгүү тенденциялары» басылмасынын максаты. Басылма жылдын 1-январына жана 1-июлуна карата абал боюнча кыргыз жана орус тилдеринде жарыяланат.

Кыргыз Республикасынын Улуттук банкынын пресс-релизи

"Улуттук банктын пресс-релизи" Улуттук банкта жана бүтүндөй банк системасында бир жума ичинде болуп өткөн жаңылыктарды камтыйт. Жума сайын кыргыз жана орус тилдеринде жарыяланат.

Кыргыз Республикасынын Улуттук банкынын басылмаларын алуу үчүн

Бишкек шаары Т.Үмөталиев атындагы көчө, 101,

Кыргыз Республикасынын Улуттук банкынын Тышкы

жана коомдук байланыштар бөлүмүнө,

(996 312) 66-90-09 телефону

(996 312) 61-07-30 факсы боюнча кайрылсаңыздар болот.

<http://www.nbkr.kg>

МАЗМУНУ

1. ИНФЛЯЦИЯЛЫК ПРОЦЕССТЕРДИН УЧУРДАГЫ АБАЛЫ	5
2. КЕРЕКТӨӨ БААЛАРЫНЫН ИНДЕКСИ ЖАНА АНЫ ТҮЗҮҮЧҮЛӨР	8
2.1. КЕРЕКТӨӨ БААЛАРЫНЫН ИНДЕКСИН ТҮЗҮҮЧҮЛӨР	8
2.1.1. АЗЫК-ТҮЛҮК ТОВАРЛАРЫ	8
2.1.2. АЗЫК-ТҮЛҮКТӨН БАШКА ТОВАРЛАР	9
2.1.3. КЫЗМАТ КӨРСӨТҮҮЛӨР	9
2.2. КЕРЕКТӨӨ БААЛАРЫНЫН РЕГИОНДОР БОЮНЧА ДИНАМИКАСЫ	10
3. ИНФЛЯЦИЯ ФАКТОРЛОРУ	11
3.1. АКЧА АГРЕГАТТАРЫ	11
3.1.1. АКЧА БАЗАСЫ	11
3.1.2. М2 АГРЕГАТЫ	11
3.1.3. М2Х АГРЕГАТЫ	11
3.2. ПРОЦЕНТТИК СТАВКАЛАР	12
3.2.1. АКЧА РЫНОГУНУН ПРОЦЕНТТИК СТАВКАЛАРЫ	12
3.2.2. МАМЛЕКЕТТИК КАЗНА ВЕКСЕЛДЕРИ	13
3.3. АЛМАШУУ КУРСУ	13
3.4. СУРОО-ТАЛАП ЖАНА СУНУШ	14
3.4.1. ТАЗА ЭКСПОРТ	15
3.4.2. ИЧКИ СУРОО-ТАЛАП	17
3.4.2.1. ЖЕКЕ КЕРЕКТӨӨЛӨР	18
3.4.2.2. МАМЛЕКЕТТИК ЧЫГАШАЛАР	18
3.4.2.3. ИНВЕСТИЦИЯЛАР	18
3.4.3. ӨНДҮРҮЛҮП АЛЫНГАН ИЧКИ ДУҢ ПРОДУКТ	19
4. КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН УЛУТТУК БАНКЫНЫН АКЧА–КРЕДИТ САЯСАТЫ МАСЕЛЕЛЕРИ БОЮНЧА НЕГИЗГИ ЧЕЧИМДЕРИ	20
4.1. КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН УЛУТТУК БАНК БАШКАРМАСЫНЫН НЕГИЗГИ ЧЕЧИМДЕРИ	20
4.2. АКЧА-КРЕДИТТИК ЖӨНГӨ САЛУУ КОМИТЕТИНИН НЕГИЗГИ ЧЕЧИМДЕРИ	21
4.3. 2002-ЖЫЛДЫН ТӨРТҮНЧҮ КВАРТАЛЫ ИЧИНДЕГИ ИНФЛЯЦИЯЛЫК ПРОЦЕССТЕРДИ ИЛИКТӨӨЛӨР ЖАНА 2003-ЖЫЛГА ИНФЛЯЦИЯЛЫК БОЛЖОЛДОЛОР	21

1. ИНФЛЯЦИЯЛЫК ПРОЦЕССТЕРДЕ ОРУН АЛГАН ТЕНДЕНЦИЯЛАР

2002-жылдын биринчи кварталында башталган ички дүң продуктынын кыскаруусу, Улуттук статистика комитетинин алдын-ала берген маалыматы боюнча, жылдын акырында 0,5 процентке чейин төмөндөсө дагы, сакталып калган. Төмөндөө негизинен, түстүү металлургияда жана электр энергиясында болуп өткөн өнөр жай өндүрүшүнүн төмөндөшү менен шартталган. Бул жерде, алтынды өндүрүүнү эске албаганда, ички дүң продукт 3,1 процентке көбөйгөндүгүн баса белгилеп кетүүгө туура келет. Айыл чарбасы жылдын башында белгиленген айрым төмөндөөлөрдөн кийин, алгылыктуу өсүшкө багыт алган. Бүтүндөй алганда, жыл ичинде айыл чарбасынын кошумча наркы 3,3 процентке арткан.

2002-жылдын төртүнчү кварталында жана бүтүндөй жыл ичинде терс соода балансы түптөлгөн. Товарлардын экспорту 2001-жылдагыга салыштырганда көбөйсө да, импорт да абсолюттук түрдө алганда өсүп олтурган. Экспортту олуттуу жоготуу, айрыкча алтынкен комбинатындагы бөөдө кырсыктын кесепетинен жана электр-энергиясын тышка берүүнүн кыскаруусунан улам келип чыккан. Импорттун көбөйүүсүн мамлекеттик инвестициялар программасы боюнча каржылоонун артышы менен да түшүндүрүүгө болот.

Сомго карата АКШ долларынын курсу үстүбүздөгү жылдын баш жагында 3,4 процентке төмөндөгөн. Бүтүндөй 2002-жылы ичинде улуттук валютанын номиналдуу эффективдүү курсунун чыңдалуу тенденциясы сакталып турган. Сомдун реалдуу эффективдүү курсу кыска чекте өзгөрүлүп, улуттук валютанын сатып алуу жөндөмдүүлүгү иш жүзүндө сакталып калган. АКШ доллары менен ишке ашырылган операцияларга салыштырганда, алар менен жүргүзүлүп жаткан операциялардын көлөмү салыштырмалуу аз болуп жаткандыгына карабастан, европа валютасы евро менен операцияларды ишке ашыруунун чөйрөсү кеңейүүдө. Европа Союзуна кирген өлкөлөр менен республиканын экономикалык байланышы кеңейип, калайык-калк жыйым топтоонун өзүнчө бир каражаты катары аны тандап алган учурда гана, еврого карата суроо-талап артышы мүмкүн.

Өткөн жылы акча агрегаттарынын активдүү өсүшү сакталган, мында өсүш арымы кварталдан кварталга чейин артып турган. Акча сунушунун кеңейүүсү Финансы министрлигинин операциялары жана Улуттук банктын валюта рыногундагы интервенциялары менен шартталган. Төртүнчү кварталда чет өлкө валютасын таза сатып алуу көлөмү 4,2 млн. АКШ долларын түзгөн. 2001-жылдын төртүнчү кварталына салыштырганда көбөйүп 11,6 млн. АКШ долларын түзгөн. Бүтүндөй алганда, жыл ичинде Улуттук банк тарабынан чет өлкө валюталарын таза сатып алуу 24,5 млн. АКШ долларына жеткен, ал эми 2001-жылы сатып алуунун көлөмү 9,3 млн. АКШ долларын түзгөн.

эле. Акыркы жылдарда түптөлгөн динамикага көз салып көрүү анын өлчөмү иш жүзүндө өзгөрүүсүз калгандыгын көрсөтүп турса да, экономиканы монетизациялоо коэффициентинин бир азга көбөйгөндүгү жүргөн. 2001-жылдын акырынан тартып инфляциянын жана акча агрегаттарынын динамикасында айрымакчылыктын орун алышы фактысы инфляциянын монетардык факторунун бир кыйла басандашын далилдеп турат.

Акча рыногундагы проценттик ставкалар жана мамлекеттик казна векселдериндеги кирешелүүлүк төртүнчү квартал ичинде жана бүтүндөй жыл бою төмөндөп олтурган. Аларга ликвиддүүлүктүн артышы жана ынгайлуу макроэкономкалык жагдай таасирин тийгизген. Ошондой болсо да, рынок чөйрөсү чектелүү бойдон калууда. Улуттук банктын ноталары боюнча бир катар аукциондор катышуучулар жетишсиз санда болгондугунан улам, өткөрүлбөй калган.

Өткөн жылдын төртүнчү кварталында инфляция бир процентти түзгөн. Жыл ичинде керектөө баалары 2,3 процентке өскөн, бул улуттук валютаны жүгүртүүгө чыгарган учурдан берки эң төмөнкү көрсөткүч болуп саналат. Төртүнчү кварталда инфляциянын деңгээлинин төмөн болушун өткөн жылдары жол берилген коммуналдык кызматтарга тарифтердин жогорулатылбагандыгы менен да түшүндүрүүгө. Учурда, кандайдыр бир корутундуларды чыгаруу али эрте болсо да, башка жылдарга салыштырганда, сезондук фактор анчалык сезилген эмес. Сезондуулуктун таасири конкреттүү ушул жылдын мүнөздүү өзгөчөлүгүнө жараша болушу мүмкүн же сезондуулуктун багытынын өзгөрүүсү жүрүүдө. Сезондуулукка өз учурунда баа берүү кандайдыр бир деңгээлде инфляциялык процесстерди бир кыйла болжолдоого боло тургандай мүнөзгө келтирет. Бул инфляциялык күтүүлөрдүн төмөндөшүнө да байланыштуу болушу мүмкүн, ал эми ал өз кезегинде өткөн жылда даярдалган азык-түлүктөр керектелген кыш-жаз мезгилдеринде баанын өсүшүнө чек коет.

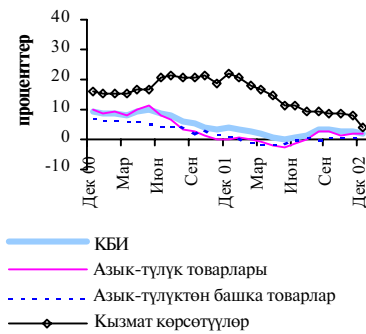
Үстүбүздөгү жылга инфляциянын прогнозу 4-5 процентти түзөт. Ал эми аны болжолдоодо камтылган тобокелдиктин фактору болуп, дүйнөлүк экономикадагы абалдын өнүгүшүнө байланыштуу түптөлгөн белгисиздик шарты алтынга жана мунайзаттарына баанын конъюнктурасы, рынок экономикасынын секторлорунун кеңейүүсүнүн жана акчага карата суроо-талаптын артышынын тездиги, ички дүң продуктысынын өсүш арымы, салык алуу жагындагы өзгөрүүлөр саналат.

2000-2002-жылдар ичиндеги инфляциянын динамикасы керектөө бааларынын өсүш арымдарынын төмөндөөгө туруктуу ык койгондугун тастыктоодо. Республикада инфляциялык процесстерди иликтеп көрүү, учурда инфляциянын негизги булагы болуп, бааны административдик жогорулатуу экендигин көрсөтүүдө. 2003-жылы салык алуу жагында өзгөрүүлөрдүн жүрүшү мүмкүн, эгерде ошол өзгөртүүлөр кабыл алынса, ал албетте керектөө бааларына таасирин тийгизет. Инфляциялык

күтүүлөр олуттуу роль ойноодо, бирок акыркы учурда алардын басымы бир топко төмөндөгөн. Улуттук валютага карата суроо-талаптын чындалуу тенденциясы ички-суроо-талаптын сакталып туруусуна өбөлгө түзүүдө. Жогоруда белгиленгендердин баардыгы келип, чогуу алгандагы суроо-талапка Улуттук банк тарабынан кысым жасалбагандыгы тууралуу корутунду чыгарууга мүмкүндүк берет. 2001-2002-жылдары инфляция күтүлгөндөгүгө караганда иш жүзүндө төмөн болгондугуна карабастан, 2002-жылга салыштырганда инфляция жогору болоору тобокелдиги орун алууда. Ошондон улам, 2003-жылга инфляциялык болжолдоо өткөн жылдагыга караганда жогору. Биринчи квартал ичинде керектөө бааларынын өсүш арымы 2,5-2,8 процент деңгээлинде күтүлүүдө.

2. КЕРЕКТӨӨ БААЛАРЫНЫН ИНДЕКСИ ЖАНА АНЫ ТҮЗҮҮЧҮЛӨР

1-график: КБИнин жылдык динамикасы

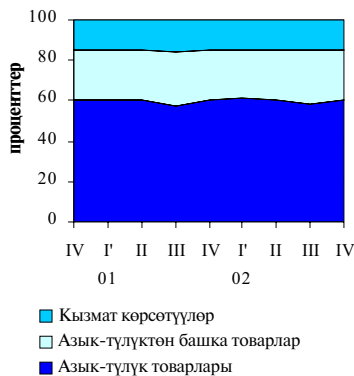

Үстүбүздөгү жылдын төртүнчү кварталында керектөө бааларынын индексинин жылдын ушул мезгили үчүн адаттан тышкаркы аз өсүшү байкалган. Мурдагы жылдары сезондук фактордон тышкары, турак-жай коммуналдык кызмат көрсөтүүлөрүнө тарифтердин жогорулагандыгы баанын өсүшүнүн негизги себеби болгон. Бирок, 2002-жылы тарифтер жогорулатылбаган, дал ушунун өзү, баанын бир азга өсүшүнүн себеби болуп калган. Улуттук статистика комитетинин маалыматтарына ылайык, керектөө баалары бир процентке өскөн. Мында азык-түлүк товарларына баалардын өзгөрүшү 1,2 процентти түзгөн. Азык-түлүктөн башка товарларга баалар 0,9 процентке көбөйгөн. Кызмат көрсөтүүлөр 0,3 процентке кымбаттаган. Салыштыруу үчүн 2001-жылдын тиешелүү мезгилинде инфляция 2,2 процентти түзгөндүгүн белгилеп кетүү зарыл.

2.1. КЕРЕКТӨӨ БААЛАРЫНЫН ИНДЕКСИН ТҮЗҮҮЧҮЛӨР

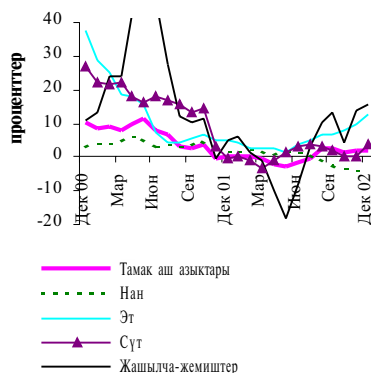
2.1.1 АЗЫК-ТҮЛҮК ТОВАРЛАРЫ

2-график: КБИнин структурасы

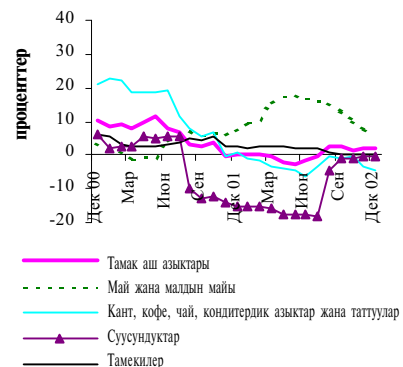

Тамак-аш продуктыларына баа жашылча-жемиштерге жана сүт азыктарына баанын сезондук өсүшүнүн таасири астында жогорулаган. Кароого алынып жаткан мезгилде жашылча-жемиштерге баа 24,4 процентке кымбаттаган, сүт азыктарына, жумурткага жана эт азыктарына баа 13,3 жана 5,2 процентке өскөн. Нан, нан азыктарына жана талканга баанын 2,7 процентке төмөндөшү баанын тамак-аш продуктыларына жана бүтүндөй алганда, баанын жалпы деңгээлинин өсүшүн басандаткан олуттуу фактор болуп калган. Баанын төмөндөшү буудайдын түшүмүнүн 9,6 процентке арткандыгына байланыштуу болуп өткөн. Ошондой эле, республикада кантты өндүрүү 66,8 процентке өскөндүгүнүн натыйжасында, "Кант, кофе, чай, кондитердик азыктар жана таттуулар" тобуна киргендерге баа төмөндөгөн.

3а графиги: Азык түлүк товарларына баанын жылдык динамикасы

3б графиги: Азык түлүк товарларына баанын жылдык динамикасы

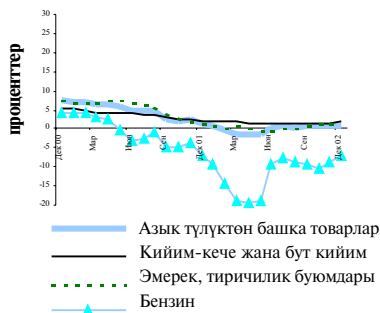

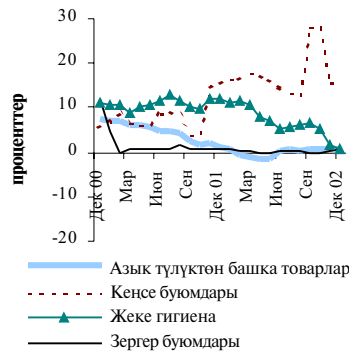
2.1.2. АЗЫК-ТҮЛҮКТӨН БАШКА ТОВАРЛАР

Азык-түлүктөн башка товарларга баанын динамикасы улуттук валютанын алмашуу курсунун кескин жана олуттуу өзгөрүүгө дуушар болбогондугуна байланыштуу, отундун үй чарбачылыгында пайдаланылуучу айрым түрлөрү, аларга сезондук суроо-талаптын артышыны натыйжасында жылдын ушул мезгилинде 2,1 процентке кымбаттаган.

4а графиги:
Азык түлүктөн башка товарларга баанын жылдык динамикасы

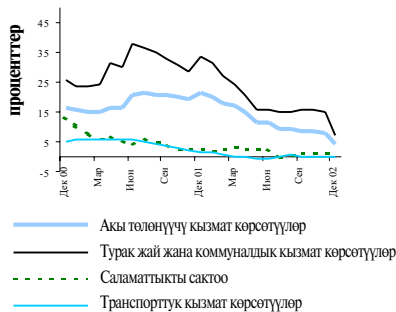
4б графиги:
Азык түлүктөн башка товарларга баанын жылдык динамикасы

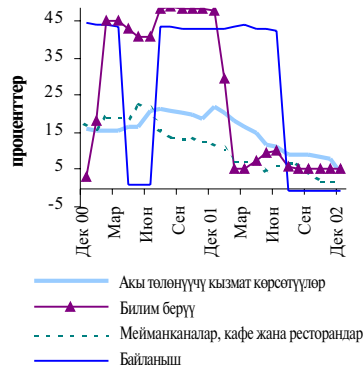
2.1.3 КЫЗМАТ КӨРСӨТҮҮЛӨР

Калкка акы төлөнүүчү кызмат көрсөтүүлөрдүн баасынын индекси көбүнчө табигый монополистердин баа саясаты менен аныкталат. 2002-жылдын төртүнчү кварталында кызмат көрсөтүүлөргө тарифтер өзгөргөн эмес. Төртүнчү кварталда каада-салттарга тиешелүү кызматтарга жана мончо кызматтарына баанын өскөндүгү турмуш-тиричилик кызматтарына баанын өсүшүнүн негизги фактору болуп калган.

5а графиги:
Акы төлөнүүчү кызмат көрсөтүүлөргө баанын жылдык динамикасы

5б графиги:
Акы төлөнүүчү кызмат көрсөтүүлөргө баанын жылдык динамикасы

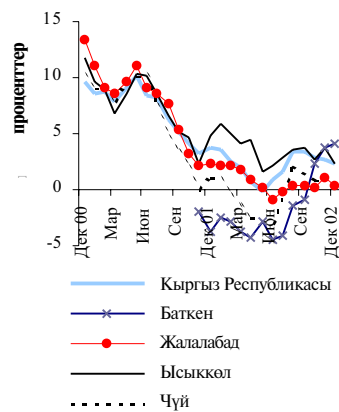

2.2. КЕРЕКТӨӨ БААЛАРЫНЫН РЕГИОНДОР БОЮНЧА ДИНАМИКАСЫ

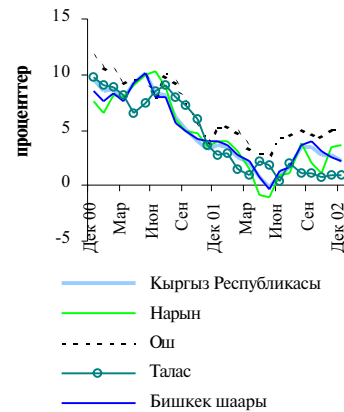
Баанын өсүшү көпчүлүк региондородо республика боюнча орто денгээлден арткан. Алып көрсөк, баалар Нарын жана Жалалабад областтарында 4 жана 3,5 процентке өскөн. Баалар Ош областында 2,9 процентке, Талас жана Ысыккөл областтарында 1,9 жана 1,2 процентке өскөн. Республиканын ушул региондорунда инфляцияга аларга баа 2,6 -5,6 процентке жогорулаган тамак-аш азыктары таасирин тийгизген.

Мындан тышкары, Нарын жана Ош областтарында азык-түлүк товарларына баанын өсүшүнөн тышкары азык-түлүктөн башка товарларга да баанын 3,9–4,9 процентке жогорулагандыгы катталган.

ба графиги:
КБИнин областтар боюнча жылдык динамикасы

бб графиги:
КБИнин областтар боюнча жылдык динамикасы

3. ИНФЛЯЦИЯ ФАКТОРЛОРУ

3.1. АКЧА АГРЕГАТТАРЫ

2002-жылдын төртүнчү кварталында акча сунушунун өсүш темпинин ылдамдашы сакталып калган. Акча сунушунун кеңейиши накталай активдерге карата суроо-талап менен камсыз болгон. Улуттук банктын ички рынокто чет өлкө валюталарын сатып алуусунун жана Финансы министрлигинин операцияларынын натыйжасында, таза эл аралык резервдердин көбөйүүсү акча массасынын өсүшүнүн негизги булагы болуп саналган.

3.1.1. АКЧА БАЗАСЫ¹

Төртүнчү кварталда акча базасы 12,9 процентке көбөйгөн. 2002-жылы акча базасынын өсүшү 42,9 процентти түзгөн. Улуттук банк 11,6 млн. АКШ доллары суммасында чет өлкө валюталарын таза сатып алган. 2003-жылдын 1-январына карата абал боюнча Улуттук банктын дүн резервдери 316,7 млн АКШ долларын түзгөн жана бул акча базасынын 194,4 процентин жабат.

Акча базасынын структурасында жүгүртүүдөгү акчалардын үлүшүнүн 2002-жылдын сентябрь айынын акырындагы 94,4 проценттен декабрь айынын акырындагы 92,2 процентке чейин кыскаргандыгы белгиленген. Жүгүртүүдөгү акчалардын көлөмү 10,2 процентке өскөн.

3.1.2. M2 АГРЕГАТЫ

M2 акча агрегаты 10,3 процентке көбөйгөн. 2002-жылы ичинде M2 акча агрегаты 34,2 процентке арткан. Депозиттик базанын өсүш тенденциясы төртүнчү кварталда да сакталып калган. Бүтүндөй алганда, улуттук валютадагы депозиттер 4,7 процентке көбөйгөн. Мында, юридикалык жактардын эсептик счетторундагы каражаттардын калдыгы 15,3 процентке өскөн, ал эми мөөнөттүү депозиттер 4,8 процентке көбөйгөн.

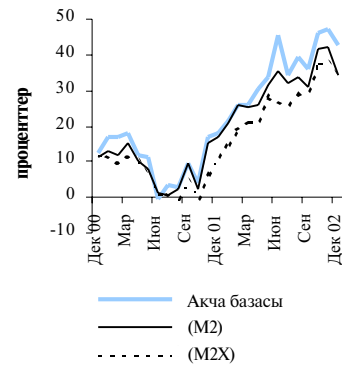
3.1.3. M2X АГРЕГАТЫ

Күндөлүк алмашуу курсу боюнча M2X акча агрегатынын көлөмү 11,4 процентке көбөйгөн. Кенири мааниде колдонулуучу акчалардын өсүшү, 2002-жылдын төртүнчү кварталында 10,2 процентке көбөйгөн банктардан тышкары накталай акчалардын эсебинен сыяктуу эле, көлөмү 13,4 процентке өскөн депозиттердин коммерциялык банктарга агылып кирүүсүнүн эсебинен да жүргөн. Жүгүртүүдөгү накталай акчалардын өсүш арымы депозиттердин өсүш арымынан озгон. Чет өлкө валютасындагы депозиттер 15 процентке көбөйгөн. M2X акча массасынын структурасында төмөнкү өзгөрүүлөр жүргөн:

- банктардан тышкары накталай акчалардын үлүшү 62,5 процентке чейин кыскарган (2002-жылдын 1-октябрындагы 63,2 процентке караганда);

- чет өлкө валютасындагы депозиттердин үлүшү 24,5 процентке көбөйгөн (2002-жылдын 1-октябрындагы 23,7 процентке караганда).

7-график:
Акча агрегаттарынын
жылдык динамикасы

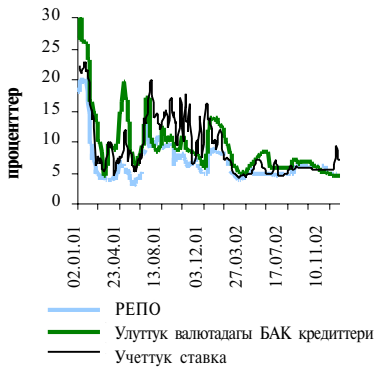

¹Коммерциялык банктардын чет өлкө валютасындагы депозиттерин эске алуусуз

3.2. ПРОЦЕНТТИК СТАВКАЛАР

3.2.1. АКЧА РЫНОГУНУН ПРОЦЕНТТИК СТАВКАЛАРЫ

8-график:
Улуттук банктын учеттук ставкасы, банктар аралык кредит рыногунунун жана РЕПО операциялары боюнча проценттик ставкалары

Банк системасындагы үстөк резервдердин деңгээли бүтүндөй төртүнчү квартал ичинде жогору бойдон жана жетиштүү сакталып калган, ошондуктан, банктар аралык кредит рыногунда ставкалар 4,5 проценттен 6 процентке чейин бир аз өзгөргөн. Мында, октябрь айынан сентябрь айына чейин банктар аралык рыноктогу көпчүлүк бүтүмдөр 6 проценттик ставкада келишилген, бирок ноябрь айында ликвиддүүлүктүн деңгээлинин байкаларлык артышы ставканын 5 процентке чейин төмөндөшүнө алып келген. Декабрь айынын аягында коммерциялык банктарда үстөк резервдердин деңгээлинин төмөндөөсү жана бюджеттик төлөмдөрдү ишке ашыруунун зарылчылыгына байланыштуу, сом түрүндөгү карыздык ресурстардын наркынын өсүшү байкаларлык төмөндөгөн. Бирок, 2002-жылдын декабрь айы, банк системасында ликвиддүүлүктүн деңгээли мурдагыдай эле жогору бойдон калгандыгы, ал эми сомдук каражаттардын наркы 4,5 процентке чейин кыскаруусу менен өзгөчөлөнгөн. Ошол эле учурда, улуттук валютадагы банктар аралык кредит рыногунда декабрь айынын аягында эки бүтүм келишилип, алар боюнча ставкалар ставкалардын жалпы деңгээлинен байкаларлык артып турган: бир бүтүм 10 проценттик, кийинкиси 7 проценттик ставка боюнча келишилген. Ставкалардын мындай деңгээлде аныкталуусу бүтүмдөрдүн күрөөлүк камсыздандырылбагандыгына байланыштуу.

Улуттук банктын ноталарынын сегментиндеги абалдын өткөн кварталга салыштырмалуу бир азга жакшыргандыгына карабастан, атаандаштыктын деңгээли төмөн бойдон калган: төртүнчү кварталда ноталарды жайгаштыруу боюнча 14 аукциондун ичинен 8 гана өткөрүлгөн. Ошол эле учурда, банк системасынын ликвиддүүлүгүнүн өсүшү бүтүндөй отчеттук квартал ичинде Улуттук банктын ноталарынын кирешелүүлүгүнүн төмөндөшү тенденциясынан көрүнгөн.

Кварталдын жыйынтыгында учеттук ставканын мааниси 6,8 проценттен 4,4 процентке чейин кыскарган. РЕПО операциялары боюнча проценттик ставка 6 проценттен 4,5 процентке чейин төмөндөгөн, ал эми улуттук валютадагы банктар аралык кредиттер боюнча проценттик ставка тескерисинче, 5,5 проценттен 7 процентке чейин өскөн.

Улуттук банк төртүнчү кварталда банк системасынын ликвиддүүлүк деңгээлинин жогору жана туруктуу сакталып туруусунан улам, ачык рыноктогу операциялардын көлөмүн олуттуу түрдө кыскарткан. "Овернайт" кредиттери дээрлик эки эсеге аз берилген, ал эми чет өлкө валюталарын сатып алуу боюнча СВОП операциялары үчүнчү кварталга караганда 7 эсеге аз жүзөгө ашырылган. Коммерциялык банктардан баалуу кагаздарды сатып алуу жана аларды сатуу боюнча РЕПО операциялары төртүнчү кварталда жүзөгө ашырылган эмес. 2002-жылы бүтүндөй алганда, акча рыногундагы проценттик ставкалар мурдагы жылдарга салыштырмалуу бир кыйла төмөн болушу менен өзгөрүүгө аз дуушарланган.

3.2.2. МАМЛЕКЕТТИК КАЗНА ВЕКСЕЛДЕРИ (МКВ)

Үстөк резервдердин деңгээлинин орточо мааниси төртүнчү кварталда айдан айга жогрулаган. Ликвидүүлүктүн деңгээлин коммерциялык банктардын мамлекеттик казна векселдерине карата жогорку суроо-талабы шарттаган. Мамлекеттик казна векселдерине суроо-талаптын көлөмү орточо алганда бир аукциондо сентябрь айынан салыштырмалуу төртүнчү кварталда 64 проценттен көбүрөөккө көбөйгөн.

Мамлекеттик баалуу кагаздарга суроо-талаптын жогорку деңгээли инфляциянын төмөндөшүнүн сакталышында, бардык мамлекеттик казна векселдеринин кирешелүүлүгүнүн үзгүлтүксүз төмөндөшүн аныктаган. Жүгүртүү мөөнөтү үч ай болгон мамлекеттик казна векселдери боюнча кирешелүүлүктүн жыйынтыгы 11,7 проценттен 7 процентке чейин кыскарган. Жүгүртүү мөөнөтү алты ай болгон баалуу кагаздардын кирешелүүлүгү 13,2 проценттен 10,3 процентке төмөндөгөн. Ал эми, жүгүртүү мөөнөтү бир жыл болгон баалуу кагаздын кирешелүүлүгү 17,3 тен 12,4 процентке чейин азайган. Мамлекеттик казна векселдеринин бардык түрү боюнча проценттик ставкалардын орточо салмактанып алынган деңгээли 2002-жыл ичинде 15,3 проценттен 9,9 процентке төмөндөгөн.

3.3. АЛМАШУУ КУРСУ

Октябрь айында банктар аралык валюта рыногунда абал туруктуу бойдон калган жана доллардын курсу бир азга өзгөргөн. Мында, коммерциялык банктардын чет өлкө валюталарын сунуштоосу ага карайта суроо-талаптан арткан, ушуга байланыштуу Улуттук банк валюталарды сатып алуу боюнча операцияларга активдүү катышкан.

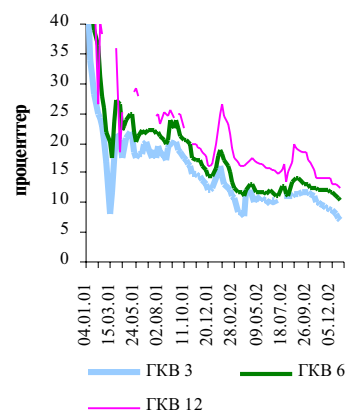
Ноябрь айында доллардын курсу бир аз эле өзгөргөн жана Улуттук банк валюта тооруктарында чет өлкө валюталарын сатып алуу боюнча операцияларды жүзөгө ашырган. Сатып алуу көлөмү сентябрь айындагыга караганда төмөндөгөн.

Декабрь айында Улуттук банк валюта рынокторунда интервенцияларды жүзөгө ашырууну уланткан. Эгерде, ал алгачкы үч жума ичинде чет өлкө валюталарын сатуу боюнча операцияларды жүргүзсө, декабрдын акыркы жумасында чет өлкө валюталарын сатып алуу боюнча операцияларды жүргүзгөн. Таза позиция сатып алууларга салыштырмалуу сатуунун көлөмүнүн артышы менен түзүлгөн.

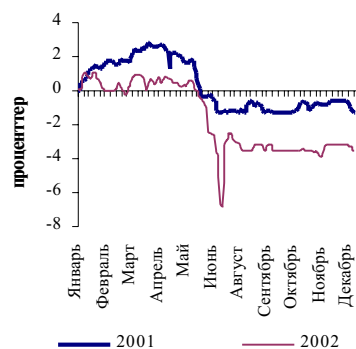
Ошентип, төртүнчү квартал ичинде сомдун алмашуу курсу 0,2 процентке нарксызданып, 2002-жылы, сомдун АКШ долларына карата 3,4 процентке чыңдалуусу жүгөн. Салыштыруу үчүн 2001-жылдын төртүнчү кварталында сомдун АКШ долларына карата курсу дээрлик өзгөрбөстөн, бүтүндөй жыл ичинде доллардын курсу сомго карата 1,2 процентке төмөндөгөндүгүн белгилеп кетүүгө болот.

2002-жыл ичинде сомдун номиналдуу эффективдүү курсу 5,2 процентке бекемделген. Сомдун номиналдуу эффективдүү курсунун динамикасы жана соода жагынан өнөктөш өлкөлөргө салыштырмалуу республикада керектөө бааларынын өсүшүнүн бир кыйла төмөнкү темпи сомдун реалдуу эффективдүү алмашуу курсунун бекемделишине алып келген. Жыл ичинде сомдун реалдуу эффективдүү алмашуу курсу бир процентке чыңдалган.

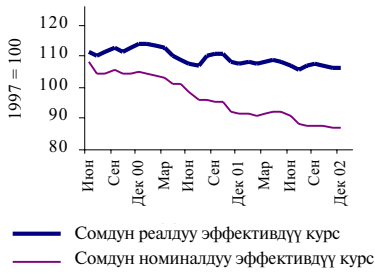
9-график:
МКВ кирешелүүлүгүнүн динамикасы

10-график:
2001-2002-жылдар ичинде банктар аралык валюта рыногундагы доллардын курсунун өсүш арымдары.

11-график:
Сомдун эффективдүү курсунун индекси

3.4. СУРОО-ТАЛАП ЖАНА СУНУШ

Республикада өндүрүш төмөн деңгээлде болуп жаткан учурда олуттуу чыгымдар структуралык реформаларды жүргүзүүгө сарпталып жатат. Мындан улам, айрымдар структуралык реформалар өндүрүштү көтөрө албай жатат, каражаттардын көпчүлүгүн реалдуу секторду кредиттөөгө бөлүү зарылдыгын белгилешип, ушундай болсо эле, өндүрүш көтөрүлүп, экономикалык абал жакшырып кете тургандай эсептешет. Структуралык реформалар менен реалдуу секторду кредиттөөнү бири-бирине карама-каршы коюунун өзү туура эмес.

Өндүрүш тармагынын жетишсиз кредиттелип жатышы жөнүндөгү бүтүмдүн негизи жок деп айтууга да болбойт. Ошону менен бирге эле, кредиттөөнүн артышы түздөн-түз өндүрүш тармагын кенейтип, экономиканын абалын жакшыртып жатат деп оңой эле айта коюу кыйын. Бул албетте, кандай гана өндүрүш болбосун ал экономика үчүн жакшы, экономиканы өндүрүш гана көтөрөт деген көз караштан улам айтылып жатат. Иш жүзүндө жагдай башкача.

Экономикада үч өз алдынча багыт (блок) бар: өндүрүш: суроо-талап жана финансылык ортомчулук. Өндүрүш эффективдүүлүк талаптарын канааттандырууга тийиш, киреше чыгымдардын ордун жаап, б.а.продукция суроо-талапка ээ болуп турууга тийиш. Эгерде, бул шарттардын бири эле - суроо-талаптын жана эффективдүүлүктүн болушу орун албаса, өндүрүш зыян тартып калат. Мындай учурда, кредиттөө өндүрүштү белгилүү гана убакытка колдоого жөндөмдүү. Финансылык ортомчулук багыты экономиканы кредиттик жана инвестициялык каражаттар менен камсыз кылат, капиталдын бир кыйла эффективдүү өндүрүшкө жумшалышын жүзөгө ашырат. Муну менен катар эле, керектөөчүлөр тараптан суроо-талаптын болушу да зарыл, эффективдүү өндүрүшчүлөр жана финансылык ортомчулар дагы болуп турушу керек. Ушуларды камсыз кылуу үчүн структуралык реформаларды жүзөгө ашыруу турмуштук зарылчылык.

Экономиканын туруктуу өнүгүшү көз карашынан алганда, маанилүү дагы бир башка маселе болуп, ички жана тышкы суроо-талаптын ортосундагы катыш саналат. Жогоруда белгиленип кеткендей, суроо-талаптын болушу экономиканын өнүгүшүнүн негизги шарты. Мурда, Баяндаманын өткөн чыгарылыштарында республикада товардуулуктун чектелүүлүгү (өндүрүш товардык мүнөзгө ээ эмес) сакталып калгандыгы, ички суроо-талаптарды кенейтүү үчүн олуттуу резервдердин бар экендиги белгиленген. Ошону менен бирге, ички суроо-талаптын табигый чектелишин: калктын санын жана анын кирешелерин эске албай коюуга болбойт.

Учурдагы керектөө болочок мезгилдеги керектөөлөр менен атаандашууда. Башкача айтканда, товарларды бүгүн (акчаларды сарптоо) сатып алуу же аларды инвестициялоо дуруспу деген суроо пайда болот. Бул суроого бир жактуу жооп берүүгө болбойт. Учурдагы керектөө кеңири мааниде, экономиканын өнүгүшүнө төмөнкү киреше менен көмөктөшүүдө деген да көз караштар бар. Бул, мындай өлкөлөрдө өздүк жыйымдыр эреже боюнча аз жана арзыбаган (чар-жайыт), финансылык система чабал өнүккөн, ошондуктан өздүк жыйымдар инвестицияга трансформацияланбай тургандыгы менен түшүндүрүлөт. Бирок, экономикада али да болсо

пайдаланылбай калган мүмкүнчүлүктөр бар, алар суроо-талаптын төмөндүгүнөн улам пайдаланылбай жатат деп так кесе айтуу кыйын. Ал эми экономиканын жетиштүү масштабда экендиги экинчи бир шарт болуп саналат.

Кыргызстандын экономикасы үчүн бул шарттар анчалык деле алгылыктуу эмес. Формалдуу түрдө экономиканын трансформацияланышынын алгачкы жылдары өндүрүштүн кескин түшүүсү себебинен улам, кошумча мүмкүнчүлүктөр бар экендигин айтууга болот. Бирок иш жүзүндө жабдуулардын эскилиги жеткен же болбосо колдонуудан чыккан. Россиядагы кризистен кийин, жергиликтүү өндүрүүчүлөрдүн продукциясы баалык атаандаштык артыкчылыгына ээ болгон учурда да импортту алмаштыруу мүмкүнчүлүгү чектелүү болгон. Учурда, импорттун көлөмү кайрадан артууда. Мына ушул шартта инвестициялар аркылуу өндүрүштүк потенциалды кеңейтүү эң маанилүү.

Финансылык ортомчулук начар өнүккөн, өздүк жыйымдар инвестицияга трансформацияланбай жатат. Ушул жагдайда мамлекеттик же болбосо жеке инвестицияларды тартуу зарыл. Учурда, мамлекеттик инвестициялар программасынын иштеп турушу шартында тике чет өлкө инвестицияларын тартуу, ички инвестицияларга жана венчурдук бизнеске түрткү берүү артыкчылыктуу багыттардан болуп саналат.

Өткөн жылда өндүрүштүн түшүп кетүүсүн күтүүсүз жагдайларга чегерүүгө болот. Бул жерде ири тоо-кен металлургия комбинатындагы кырсык олуттуу таасирин тийгизген, анын кесепети жылдын акырына чейин орун алган. Электрэнергиясын өндүрүүнүн төмөндөшү экинчи бир олуттуу фактордон болгон. 2002-жылдагы окуялар экономиканын турукташуусун бекемдөө жана кокустан болгон тышкы факторлордон көз карандылыкты басантатуу проблемасын чечүү маселесин алдыга койгон.

Бул жерде, анчалык күчүнө кире албай жаткан сомду колдоого алуу менен экспортко түрткү берүү максатка ылайыксыз экендигин баса белгилеп кетүү зарыл. Мындай корутунду экспорттун структурасында чийки заттардын басымдуу экендиги жана жогорку технологиялык продукциялардын жоктугу менен шартталган.

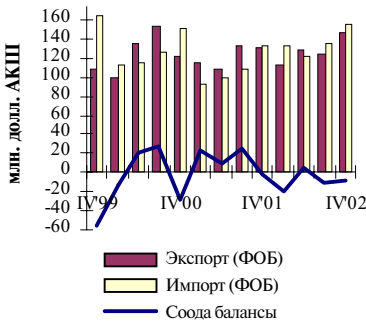
3.4.1. ТАЗА ЭКСПОРТ

Алдын ала алынган маалыматтар боюнча Кыргыз Республикасынын 2002-жылдын 4-кварталындагы тышкы соодасынын сальдосу 8,3 млн. АКШ доллары өлчөмүндө терс чыккан. Тышкы соодалык жүгүртүү 2001-жылдын тиешелүү мезгилине салыштырмалуу 13 процентке көбөйгөн. Мында, алыскы чет өлкөлөр менен операцияларда товар жүгүртүүнүн өсүшү 3 процентте, КМШ өлкөлөрү менен операцияларда 23 процентте катталган.

Товарлардын FOB баасындагы экспорту өткөн жылдын тиешелүү мезгилиндегиге салыштырганда 16 процентке өскөн. КМШ өлкөлөрүнө товарлардын экспортунун өсүшү жүргөн, алыскы чет өлкөлөргө экспорт бир азга гана кыскарган.

Экспорттун функционалдык структурасында аралык товарларынын экспортунун (31 процентке) айрым бир кыскаруусу шартында, керектөө товарларынын (44 процентке),

12- график: Соода балансы

сырьелук продукциялардын (32 процентке) жана энергопродукцияларынын (77 процентке) олуттуу өсүшү байкалган. Чийки заттардын экспортунун көлөмдөрүнүн көбөйүүсү негизинен, пахтанын, тамекинин жана иштетилбеген булгаарылардын экспортунун артышынын эсебинен жүргөн. Өлкөлөр боюнча экспорттун товардык структурасында АКШга керосинди, Кытайга мал терилерин, Түркияга байланыш жабдууларын, Өзбекстанга электрэнергиясын жана Россияга пахта буласын берүүлөрдүн өсүшү катталган. Бир эле учурда, Россияга ферменттелбеген тамекини, Улуу Британияга алтында берүүнүн кыскарышы жүргөн. Экспорттун географиялык структурасында 2002-жылы мурдагыдай эле, алыскы чет өлкөлөрдүн үлүшү басымдуу болгон. Алыскы чет өлкөлөрдүн ичинен эң чоң салыштырмалуу салмак Бириккен Араб Эмираттарына (34 процент), Швейцарияга, Кытайга жана АКШга (тиешелүүлүгүнө 17,10 жана 9 процент) туура келет. КМШ өлкөлөрүнүн ичинен негизги өнөктөштөрдөн болуп, мурдагыдай эле Россия жана Казакстан калууда.

2002-жылдын төртүнчү кварталынын жыйынтыгы боюнча товарлардын ФОб баасындагы импорту 11,3 процентке көбөйгөн. КМШ өлкөлөрүнөн импорттолууп алынган продукциялардын көлөмдөрүнүн артышы 9,4 процентке жана алыскы чет өлкөлөрдөн 14 процентке жүргөн. Керектөө товарлары импорттун ири статьяларынын бири бойдон калууда. Мындан тышкары, инвестициялык товарлардын импортунун көлөмү олуттуу (50 процентке) өскөн. Мунайзаттарынын импортунун үлүшү импорттун жалпы көлөмүнүн бир бөлүгүн түзгөн. Отчеттук мезгил ичинде бензинди жана дизель отунун физикалык берүүнүн өскөндүгү катталган. Ошол эле учурда, бензинге импорттук баа өзгөрүүсүз калган. 2002-жылдын төртүнчү кварталында сырьелук товарлардын импорту мурдагы деңгээлинде сакталып калган. Импорттун товардык структурасында көмүрдү жана мунайзаттарын, атап айтканда, Казакстандан керосинди алуунун өсүшү катталган. АКШдан медикаменттердин, оптикалык аппараттардын жана приборлордун ошондой эле, жана башка приборлордун импорту байкалардык көбөйгөн. Ошону менен бирге эле, Россиядан автомобиль бензинин, органикалык химиялык кошулмалар, медикаменттер, жеңил автомобилдер сыяктуу товарлардын импортунун олуттуу кыскаруусу жүргөн. Отчеттук мезгил ичинде Кытайдан импорт дээрлик 1,5 эсеге төмөндөгөн. Түркиядан пластмасса буюмдарын, эмеректерди, курулуш конструкцияларын, атайы багыттагы жабдууларды алуу да кыскарган.

Товарлардын импортун географиялык бөлүштүрүү мурдагыдай эле калууда: эң чоң үлүш КМШ өлкөлөрүнө туура келет (54 процент) Отчеттук мезгил ичинде Россия менен Казакстандын салыштырмалуу салмагы өсүү менен 2001-жылдын төртүнчү кварталындагы 16,8-18,2 проценттерге салыштырганда, тиешелүүлүгүнө жараша, 20,8 жана 20,2 процентке жеткен. Украинадан товарлардын ипорту үлүшү көбөйгөн. Өзбекстандын үлүшү 24,8 проценттен 15,5 процентке чейин төмөндөгөн. Алыскы чет өлкөлөрдүн ичинен импорттун негизги агымы АКШ жана Германия мамлекеттерине туура келет.

3.4.2. ИЧКИ СУРОО ТАЛАП

Ички суроо-талап мамлекеттик жана жеке суроо-талаптан турат. Ал ошондой эле керектөө жана инвестициялык суроо-талапка бөлүнөт. Экономикалык теориянын талабына ылайык, мамлекеттик суроо-талап экономикалык саясаттын инструменттеринин (каражаттарынын) бири болуп саналат. Жеке суроо-талаптын көлөмү экономикалык жөнгө салуучулардын жана үй-чарбачылыгынын артыкчылык берүүлөрүнүн таасири астында аныкталат. Товарды сунуштоо менен ички суроо-талаптын ортосундагы ажырым оң же терс болушу мүмкүн. Оң ажырым таза экспортко трансформацияланган товарлардын ашыкча топтолушун билдирет. Терс ажырым тартыштыктын, товарлардын ташылып келиниши жана кызматтардын көрсөтүлүшү менен орду толтурулгандыгын түшүндүрөт.

Күндөлүк операциялардын тартышытыгы өз алыднча эч нерсени түшүндүрбөйт. Эгерде, экономикалык өнүгүү үчүн өндүрүштү модернизациялоо талап кылынса, инвестициялык товарларды импорттоону кеңейтүү талашсыз. Эгерде, импорт керектөө мүнөзүндө гана болсо, анда иш башкача. Бул учурда, бир кыйла арзан жана алда канча сапаттуу товарларга ээ болгон керектөөчү утушта болот. Бирок, мунун өзү экономиканын өнүгүүсү үчүн эч нерсе бербейт. Өз кезегинде керектөөнүн көлөмү жана структурасы инфляциялык процесстерге, өндүрүштүк потенциалдарга жана иш менен камсыз болууга, акчага карата суроо талапка олуттуу таасирин тийгизет.

Трансформациялануу жылдары ичинде кандайдыр бир деңгээлде ички суроо-талаптын жалпы көлөмүн жөнгө салуунун механизми ишке киргизилген эле. Ал эми орто мөөнөткө каралган келечекте ички суроо-талаптын структурасы кандай болору белгисиз бойдон калууда. Республиканын экономикасы жетиштүү ресурстарга ээ болбогон учурда дагы албетте, токтоп калбайт. Ошону менен бирге эле, тышкы булактарга таянып калуунун өзү да алгылыксыз.

Республикада мамлекеттин функциясын: курамын, сапатын жана көрсөтүлүп жаткан кызматтардын өлчөмүн тартипке келтирүү процесстери жүрүүдө. Экономиканын өткөөл мезгилди башынан кечирип жаткандыгынан улам, бул процесс көпкө создуга тургандай. Мамлекеттин функцияларын тактоо кандайдыр бир деңгээлде бюджетке келтирилип жаткан оорчулукту жеңилдетүүгө жана суроо-талап менен сунуштун балансташуусуна жетишүүгө мүмкүндүк берээр эле. Жакынкы мезгил ичинде мамлекеттик суроо-талаптын көлөмү жана структурасы такталмакчы. Минималдуу эмгек акынын өлчөмү жана иш менен камсыз болуунун деңгээли биринчи кезекте көңүл бурулуучу багыттардан болот. Турак-жай коммуналдык чөйрөнү реформалоо, мамлекеттин өндүрүшкө катышуусу жана башка өзгөртүп түзүүлөр калктын аз камсыз болгон катмарынын мамлекеттик колдоого алынышынын белгилүү бир түрлөрүнүн сакталып калынышын талап кылат. Инвестициялык жигердүүлүк фондулук рыноктун атап айтканда, облигациялар рыногунун өнүгүшүнө жараша трансформацияланышы мүмкүн.

Экономиканын өнүгүшү көбүнэсе, түпкү керектөөнүн жана жеке сектордун инвестициялык активдүүлүгүнүн абалына жана келечектүүлүгүнө көз каранды. Ири көлөмдө керектөө өздүк жый-

ымга жана инвестицияга аз ресурстун калгандыгын билдирет. Учурда инвестициялык жигердүүлүктүн артышы бир кыйла маанилүүдөй көрүнөт. Негизги фондуларды калыбына келтирүү жана аларды модернизациялоо зарылчылыгы мунун себеби. Учурда орун алган өндүрүштүк базаны кеңейтүү чектелген гана потенциалга жана кыска мөөнөттүү оң натыйжага (эффект) ээ.

Акыркы 2-3 жылдагы макроэкономикалык көрсөткүчтөрдүн оң белгиде чыгуусу өздүк жыйым топтоого өбөлгө түзгөн. Ошондой болсо да, жыйым топтоо дароо эле инвестицияны кеңейтүүнү түшүндүрбөйт. Экономиканы монетизациялоонун артышына карата түптөлгөн тенденция али да болсо жаңы сапатка ээ боло албай жатат. Бул үчүн акчаны капиталга айландыруу зарыл. Ал эми экономиканын капитализацияланышы капиталдын, анын ичинде финансылык капиталдын топтолушун түшүндүрүү менен салым жумшоонун бир кыйла пайдалуу жагын иликтеп табууга кызыктар болот. Экономиканы тез арада капитализациялоо үчүн шарттарды түзүү экономикалык саясаттын артыкчылыктуу багыттарынан болууга тийиш.

Өндүрүштүк потенциалды жаңылоого жана модернизациялоого басым жасоо, ички суроо-талапты өнүктүрүү жана ага түрткү берүү экинчи пландагы милдет болуп санала тургандыгын тастыктайт. Иштин бул багыты да экономиканын рыноктук секторун кеңейтүү зарылчылыгын көздөйт.

Түпкү керектөөнү арттыруунун маанилүү фактору болуп, сооданы жана кредитти өнүктүрүүнү атоого болот. Ушуга байланыштуу керектөө кредити жана турак-жай жана жер ипотекасы айрыкча көңүл бурууну талап кылат. Соодага чек койгон фактор катары, регионалдык обочолонууну атоого болот. Товарлар Бишкекке же Бишкектен алынып кетүүдө. Демек, республиканын ар кайсы региондору боюнча ал бир кыйла алсыз өнүгүүдө.

3.4.2.1. ЖЕКЕ КЕРЕКТӨӨЛӨР

Улуттук статистика комитетинин алдын-ала маалыматтары боюнча калктын акчалай кирешелери 2001-жылдын январь-декабрь айларына салыштырганда 3,4 процентке өскөн. Мында, колдо болгон реалдуу киреше 0,7 процентке өскөн. Калктын акчалай чыгашалары 3,5 процентке көбөйгөн. Чекене товар жүгүртүү 9,8 проценттик өсүшкө ээ болгон.

3.4.2.2. МАМЛЕКЕТТИК ЧЫГАШАЛАР

Мамлекеттик бюджеттин кирешелери жана чыгашалары 2001-жылга салыштырганда тиешелүүлүгүнө жараша, 14,7 жана 23,9 процентке көбөйгөн. Мында, эмгек акыларды төлөөгө чыгашалардын өсүшү 17,7 процентти түзгөн. Капиталдык салымдар жана бюджеттик каражаттардын эсебинен ремонттоо 27,8 процентке көбөйгөн. Мамлекеттик ишканаларга субсидиялар 28,3 процентке арткан.

3.4.2.3 ИНВЕСТИЦИЯЛАР

Улуттук статистика комитетинин ыкчам маалыматтарына ылайык, капиталдык салымдардын көлөмү 2001-жылдын январь-

декабрь айларына салыштырганда, салыштырмалуу баада 12,3 процентке кыскарган. Ишканалардын, калктын каражаттары жана тышкы ресурстар капиталдык салымдын негизги булактары бойдон кала берет.

3.4.3. ӨНДҮРҮЛҮП АЛЫНГАН ИЧКИ ДҮҢ ПРОДУКТ

2002-жылдын 12 айы ичинде ички дүң продукт 0,5 процентке кыскарган. Айыл чарбасында өсүш арымы 3,3 процентти түзгөн. Өндүрүштүн түшүшү уланып, ал 13,1 процентти түзгөн. Түшүү мурдагыдай эле негизинен, түстүү металлургия жана электрэнергетикасы өндүрүшүндөгү абал менен шартталган. Түстүү металлургиянын дүң кошумча наркынын кыскаруусу ушул тармактагы - "Кумтөр Оперейтинг Компани" ири ишканасындагы кырсыктын кесепетинен болуп өткөн. Түстүү металлургияны жана электрэнергетикасын өндүрүүнүн көлөмү тиешелүүлүгүнө жараша, 33,2 жана 11,7 процентке кыскарган.

Улуттук статистика комитетинин алдын-ала маалыматтары боюнча республикада жыл ичинде 23,8 миң жаңы чарба жүргүзүүчү субъект каттоодон өткөн. Алардын 56 проценти айыл-чарбасында түзүлгөн. Сооданын үлүшү 19,3 процентти түзөт, кызмат көрсөтүүлөргө жана кайра иштетүү өнөр-жайына тиешелүүлүгүнө жараша, 6,5 жана 5,3 процент туура келет.

4. КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН УЛУТТУК БАНКЫНЫН АКЧА-КРЕДИТ САЯСАТЫНЫН МАСЕЛЕЛЕРИ БОЮНЧА НЕГИЗГИ ЧЕЧИМДЕРИ

4.1. КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН УЛУТТУК БАНК БАШКАРМАСЫНЫН НЕГИЗГИ ЧЕЧИМДЕРИ

Улуттук банк Башкармасы 2002-жылдын төртүнчү кварталында акча-кредит саясатына тиешелүү бир катар чечимдерди кабыл алган:

- Улуттук банк Башкармасынын 2002-жылдын 27-ноябрындагы "Кыргыз Республикасынын Улуттук банкынын 2003-жылга карата акча-кредит саясаты жөнүндө билдирүүсү жөнүндөгү" №46/1 токтому. Билдирүүдө максаттык көрсөткүч - инфляция 4-5 проценттен ашпай тургандыгы жарыяланган.
- Улуттук банк Башкармасынын 2002-жылдын 11-декабрындагы Акча-кредит саясатынын 2003-жылга карата Негизги багыттарын жактыруу жөнүндө №48/1 токтому. Акча-кредит саясатынын 2003-жылга карата негизги багыттарында акча-кредит саясатынын максаттуу көрсөткүчтөрүнө таасир этүүчү шарттарга жана тенденцияларга түшүнүк берүүлөр камтылат. Банк жана төлөө системаларын чындоо жана алардын эффективдүүлүгүн жогорулатуу боюнча негизги багыттар белгиленген. Булар менен катар калктын жыйымдарын жөнгө салуу приоритеттүү багыттардан болуп саналат. Документте негизги макроэкономикалык катыштардын прогнозу көрсөтүлгөн.
- Улуттук банк Башкармасынын 2002-жылдын 20-декабрындагы Кыргыз Республикасынын Өкмөтү менен Кыргыз Республикасынын Улуттук банкынын "Кыргыз Республикасынын Өкмөтү менен Кыргыз Республикасынын Улуттук банкынын ортосундагы финансылык мамилелерди жөнгө салуу жөнүндө 2002-жылдын 21-июнундагы №Д-3-2/659 Генералдык Келишимине карата Кошумча Келишим жөнүндө" биргелешкен токтомун бекитүү, ошондой эле, 2002-жылдын 21-июнундагы №Д-3-2/659 Генералдык Келишимге карата Кошумча Келишимдин долбоорун жактыруу жөнүндө №50/1 токтому. Кыргыз Республикасынын Өкмөтү менен Кыргыз Республикасынын Улуттук банкынын ортосундагы финансылык мамилелерди жөнгө салуу жөнүндө Кошумча келишим мамлекеттик казна векселдерин жүгүртүү (тескөө) маселесин регламенттейт жана бул финансы инструментинин жүгүртүүгө чыгарылышы үчүн укуктук базаны түптөйт.
- Улуттук банк Башкармасынын 2002-жылдын 25-декабрындагы "Кыргыз Республикасынын Улуттук банкынын эл аралык резервдеринин инвестициялык активдерин тескөөдөгү лимиттери жөнүндө" Жобонун жаңы редакциясын бекитүү жана Кыргыз Республи-

касынын Улуттук банкынын эл аралык резервдерин жөнгө салууда тобокелдиктерди тескөө Саясатынын жаңы редакциясын бекитүү жөнүндө №51/6 токтому. Эл аралык резервдердин бир бөлүгүн мүмкүн болуучу жоготууларга байланыштуу тобокелдиктерди чектөө максатында, Улуттук банктын эл аралык резервдерин күрөөлүк камсыздоо, гарантия же үчүнчү тараптын милдеттенмелерине байланыштуу кайсыл болбосун башка шарттуу милдеттенмелер катары пайдаланууга тыюу салынат. Эл аралык резервдерди жөнгө салууда тобокелдиктерди тескөө жана контрагенттерге жана финансылык инструменттерге карата талап кылуу процесстерине катышуучулардын ыйгарым укуктары такталды.

4.2. АКЧА-КРЕДИТТИК ЖӨНГӨ САЛУУ КОМИТЕТИНИН НЕГИЗГИ ЧЕЧИМДЕРИ

Акча-кредиттик жөнгө салуу Комитетинин сунуш-көрсөтмөсү боюнча сентябрь-октябрь айларында валюта рыногунда чет өлкө валюталарын сатып алуу боюнча операциялар активдүү жүзөгө ашырылган. Ноябрь айынын орто ченинде Акча-кредиттик жөнгө салуу Комитети акча сунушунун ченемсиз өсүшүнө жол бербөө үчүн чет өлкө валюталарын сатып алуу боюнча операцияларды чектөөнү сунуштаган. Декабрь айында чет өлкө валютасын таза сатуу белгиленген. АКШ долларын таза сатып алуу 11,6 млн. долларды түзүп, таза сатып алуунун көлөмү 4,2 миллионду түзгөн 2001-жылдын төртүнчү кварталына салыштырмалуу көбөйгөн. 2002-жылдын төртүнчү кварталында чет өлкө валюталары менен СВОП-операциясынын көлөмү олуттуу кыскарган.

2002-жылдын төртүнчү кварталында мамлекеттик баалуу кагаздар менен РЕПО-операциялары 2002-жылдын декабрь айынын аягында Өкмөт менен Улуттук банктын ортосундагы финансылык мамилелер жөнгө салынгандыктан, жүргүзүлгөн эмес.

Үчүнчү кварталдагыдай эле, катышуучулардын санынын жетишсиздигинен улам, төртүнчү кварталда Улуттук банктын ноталарын жайгаштыруу боюнча бир катар аукциондор өткөрүлбөй калган.

4.3. 2002-ЖЫЛДЫН ТӨРТҮНЧҮ КВАРТАЛЫ ИЧИНДЕГИ ИНФЛЯЦИЯЛЫК ПРОЦЕССИТЕРДИ ИЛИКТӨӨЛӨР ЖАНА 2003-ЖЫЛГА ИНФЛЯЦИЯЛЫК БОЛЖОЛДОЛОР

2002-жылдын төртүнчү кварталында инфляция бир процентти түздү. Жыл ичинде керектөө баалары 2,3 процентке жогорулаган, бул улуттук валютаны жүгүртүүгө чыгарган учурдан берки эң төмөнкү темп болуп саналат. Төртүнчү кварталда инфляциянын төмөн деңгээлде болушун, коммуналдык кызмат көрсөтүүлөргө тарифтер өткөн жылдардагыдай жогорулабагандыгы менен түшүндүрүүгө болот. Сезондук фактор башка жылдарга салыштырмалуу анчалык айкын байкалган эмес.

Инфляция 2002-жылы негизинен монетардык эмес мүнөзгө ээ болду. Инфляциялык жылыш менен акча агрегатынын ортосундагы ажырым эгерде, бул көрсөткүчтөрдүн жылдан жылга динамикасына көз жүгүртө турган болсок 2001-жылдын орто ченинде белгиленген. Акча агрегаттарынын туруктуу өсүшү учрунда инфляция басандаган.

Өткөөл мезгилдеги экономиканын шартында инфляция динамикасы менен акчанын ортосунда орун алган катаал байланыш финансы рыногунун начар өнүгүшү жана экономиканын татаал структурасына байланыштуу. Адатта, финансы инструменттеринин жетишсиздиги жана финансылык ортомчулукка ишенимдин төмөндүгү өздүк жыйымдарга түрткү берүүнүн жоктугун жана акча кирешелери товарларды жана кызмат көрсөтүүлөрдү керектөөгө сарпталганын билдирет. Өндүрүштү кеңейтүү мүмкүнчүлүгү же аны суроо-талапка жооп берген товарларды чыгарууга кайра багыттоо чектелүү болгондуктан, суроо-талаптын сунуш аркылуу толук өлчөмдө камсыз болбой жатышы инфляциялык басымдын өкүм сүрүшүнө алып келет. Мындай абал монетардык инфляциянын даана байкалышы болуп саналат жана бул жакынкы убактарда айрыкча байкалып турган, бирок 2002-жылы жогоруда белгиленип кеткендей, монетардык инфляция жокко эсе болгон.

Кызмат көрсөтүүлөргө баалар кыйла даражада өскөн. Монетардык эмес факторлор инфляцияны шарттаган негизги факторлордон болуп калган. Мында, тарифтер менен жөнгө салынуучу динамика инфляциянын жалпы деңгээлине таасир этүүчү олуттуу параметрлерден болгон.

Дагы бир фактор - инфляциялык күтүүлөргө токтоло кетүү зарыл. Өткөөл мезгилди башынан кечирип жаткан өлкөлөрдө инфляциялык күтүүлөр дайым эле туруктуу боло бербейт. Алар жөнөкөй жана тез эле пайда боло калат жана абдан кыйынчылык менен көптө барып кыскарат. Кыргызстанды мындай абалдан тышкары деп айтуу кыйын. Инфляциялык күтүүлөрдү өлчөө бир топ кыйынга турса дагы, учурдагы абалга эки жыл мурдагы инфляция таасирин тийгизип жатат деп айтууга болот. Күтүүлөрдүн өзүнүн деңгээлинин кыскаргандыгын бул көрүнүштүн жөндүү фактысы катары кароого болот жана ал республикадагы керектөө бааларынын өсүш арымынын кыскаргандыгы менен түшүндүрүлөт.

Инфляциялык процесстердин басандашына сомдун номиналдуу эффективдүү курсунун бекемделиши көмөк берди. Улуттук валютанын чыңдалуусу 2000-жылдын орто ченинде байкала баштаган. Улуттук валютанын курсунун чыңдалуусу жана монетизациянын калыбына келе баштоосу республикада жүрүп жаткан процесстердин чагылдырылышы болуп саналат. Экономиканын рыноктук секторунун кеңейиши менен шартталган акчага суроо-талаптын келип чыгуусу айдан-ачык. 2002-жылы ички дүң продукциясын өндүрүү түшүп кеткендиги катталган, бирок башка бир маанилүү макроэкономикалык көрсөткүчтөрдүн динамикасы, төмөндөө иш жүзүндө эсепке алынбаган өндүрүштүн натыйжасында эле болбогондугун айтууга мүмкүндүк берет.

Монетизация жана акчага суроо-талап өзара байланыштуу процесстерден болуп саналат. Бүтүндөй алганда, экономиканы монетизациялоо ички дүң продуктынын 10-15 про-

центтик чегинде гана диапазонунда өзгөрүп турат. Бул көрсөткүчтүн мааниси өткөөл мезгилдеги экономиканын ченемин боюнча аз эле. Бирок, монетизация экономиканын ички сапатын чагылдырат жана анын жасалма жол менен арттыруу мүмкүн эмес. Акчага карата суроо-талап улуттук валюта менен гана эмес, АКШ доллары менен да канааттандырылып жаткандыгы кыргызстандын экономикасынын өзгөчөлүгү болуп саналат. Ал эми, евроунун республиканын экономикасында кандай орунду ээлей тургандыгын айтуу кыйын. Учурда, бул валюта менен операциялардын көлөмү өсүп жаткандыгы да анык. Негизинен, улуттук валютага суроо-талаптын көбөйүшү жана экономиканы монетизациялоо боюнча оң тенденциялар байкалууда, бирок бул сандык өзгөрүүлөр али да болсо жаңы сапатка өтө элек.

Акча-кредит саясаты 2002-жылы улуттук валютаны көтөрмөлөө жолу менен чындоого багытталган эмес. Улуттук банк сомду АКШ долларына тиешелүү анын бир кыйла алсыз болуп кетиши учурунда дагы ченемсиз бекемдөөнү четтеткен. Акча-кредит саясаты андай эле чектелүү болгон эмес, бул жөнүндө акча агрегаттарынын өсүш арымы да тастыктап турат. Башкача айтканда, Улуттук банк акчага карата орун алган жана болжолдуу суроо-талапка таянат. Улуттук банк тарабынан чечимдердин кабыл алынышына таасир этүүчү олуттуу факторлордон болуп: максаттык көрсөткүчтүн аткарылышы, экономиканын атаандашууга жөндөмдүүлүгү жана тышкы карызы тейлөө саналат.

Инфляция 2003-жылы 4-5 проценттен ашпай тургандыгы күтүлүүдө. Акча агрегаттарынын өсүшүнүн басандашы; сомдун реалдуу эффективдүү курсунун туруктуулугу сакталып калышы да болжолдонууда. Прогноздоо тобокелдигинин факторлору болуп, ар кандай параметрлер саналат. Дүйнөлүк экономикадагы кырдаалдын өнүгүшүнө байланыштуу белгисиздик сакталып калууда. Мунайзатына карата баанын кескин өзгөрүшү жана Россия менен Казакстандагы мунайзаттарын негизги экспорттоочуларында экономикалык жөнгө салуу чаралары мунайзаттарынын баасынын динамикасына таасир этүүгө жөндөмдүү. Анын үстүнө, мунайзатына баанын динамикасынын прогноздуру бири-биринен кыйла айырмаланат. Алардын айрымдары мунайзатка баанын өсүшүнүн уланып жаткандыгын белгилеп жатышат, башкалары алардын кескин түшкөндүгүн күтүүдө. Республиканын экспортунда олуттуу үлүштү ээлеген алтынга карата баа конъюнктурасы белгилүү мааниге ээ. Ички факторлордун ичинен төмөндөгүлөрдү: акчага суроо-талапты, экономиканын абалын, салык алуудагы өзгөрүүлөрдү белгилеп кетүүгө болот.

Акчага карата суроо-талап экономиканын рыноктук сектору канчалык кеңейе тургандыгынан, экономиканын өсүш арымы кандай боло тургандыгынан көз каранды. Алтын өндүрүүчү "Кумтөр" комбинатында өндүрүштүн көлөмү жана электрэнергиясы калыбына келе тургандыгын терең ишеним менен күтүүгө болот. 2002-жылдагы кырдаалдын өнүгүшү, бул тармактагы өндүрүштүн төмөндөшү акчага суроо-талаптын төмөндөшүнө таасир эткен жок. Инфляцияга карата таасирди, бул тармакта белгисиздик сакталып турса дагы, салык алуунун өзгөрүшүнөн күтүүгө болот.

2000-2002-жылдар ичинде инфляциянын динамикасы керектөө бааларынын өсүш арымынын төмөндөшүнүн туруктуу тенденциясын көрсөтүп турат, ушуга байланыштуу экономикада дефляциянын пайда болуу мүмкүнчүлүгү жөнүндө суроо пайда болот. Республикадагы инфляциялык процесстерди анализдөө бааларды административдик жогорулатуу инфляциянын негизги булагы экендигин көрсөтүүдө. 2003-жылы салык алуу жаатында өзгөрүүлөр болушу мүмкүн, эгерде бул өзгөрүүлөр кабыл алынып калса, керектөө бааларына таасир этиши мүмкүн. Инфляциялык күтүүлөр олуттуу ролду ойноп жатат, бирок, алардын салымы бир кыйла төмөндөгөн. Улуттук валютага карата суроо-талапты бекемдөө тенденциясы ички суроо-талаптын сакталышына көмөк берет. Бул, чогуу алгандагы суроо-талапка Улуттук банк тарабынан кысымдын жоктугу жөнүндө корутунду чыгарууга түрткү берет.

2001-2002-жылдары инфляция күтүлгөндөн дээрлик төмөн болгондугуна карабастан, өткөн жылга салыштырмалуу инфляциянын бир кыйла жогору болушу күтүлүүдө. Ошондуктан, инфляциянын 2003-жылга прогнозу 2002-жылга салыштырмалуу жогору. Керектөө бааларынын өсүш арымы 2003-жылдын биринчи кварталында 2,5-2,8 процент деңгээлинде белгиленүүдө.